

זה חסר וזה לא נהנה

איתא בגמרא¹:

"אמר ליה רב חסדא לרמי בר חמא: לא הוית גבן באורתא בתחומא דאיבעיא לן מילי מעלייתא. אמר מאי מילי מעלייתא? א"ל: הדר בחצר חברו שלא מדעתו צריך להעלות לו שכר או אין צריך? היכי דמי? אילימא בחצר דלא קיימא וגברא דלא עביד למיגר זה לא נהנה וזה לא חסר, אלא בחצר דקיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר זה נהנה וזה חסר, לא צריכא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר מאי, מצי אמר ליה מאי חסרתך או דלמא מצי אמר הא איתתנית?..."

בגמרא מופיעים שלשה מקרים אך המקרה הרביעי של זה חסר וזה לא נהנה אינו מופיע, עליו דנים התוספות² ופוסקים: "אפילו בחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר הוי מצי למימר דפטור, כיון שלא נהנה אע"פ שגרם הפסד לחברו דאפילו גירשו חברו מביתו ונעל דלת בפניו אין זה אלא גרמא בעלמא."

מבואר מדברי התוספות שבזה חסר וזה לא נהנה פטור, אולם הרי"ף³ פוסק שחייב - "דהא חסריה ממונא".

בנימוקי יוסף⁴ הביא את דעת הרא"ה שהסכים לפסקו של הרי"ף והוסיף וכתב שאם דר בה חייב כי אוכל את החסרון, אבל אם לא דר פטור - גרמא. אך הרמ"ה מוסיף שגם במקרה שלא דר בה חייב כי חיסרו, ואפילו מאן דלא דאין דינא דגרמי יחייב.

א"כ התוס' סוברים שבזה חסר וזה לא נהנה פטור ולעומתם הרי"ף, הרא"ה והרמ"ה מחייבים, והרמ"ה מוסיף שמשלם גם כשלא דר בבית.

הרא"ש⁵ מביא את הרי"ף ומביא ראייה לשיטתו מר' אמי שאומר שבזה נהנה וזה לא חסר פטור כי מה חיסרו, כלומר המחייב הוא החסרון.

¹ ב"ק דף כ.² ד"ה זה נהנה וזה אין חסר הוא³ דף ט. מדפי הרי"ף⁴ דף ח: מדפי הרי"ף בד"ה וחצר דקיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר

לכאורה ניתן לדחות את ראיתו ולחלק בין המקרה המופיע בגמרא שבו מדובר שגם נהנה אז די שיצטרף חיסרון כדי לחייבו אבל חסרון בלא הנאה כיון שנעשה ע"י גרמא בלבד גם לר' אמי לא די בזה כדי לחייבו.

אך, מהמשך דברי הרא"ש נראה שעל אף שהביא ראיה לדברי הר"ף, חולק עליו. הר"ף, לדעת הרא"ש, תלה את החיוב בחסרון, אך הרא"ש טוען שלא די ביצירת חיסרון כיון שהינו גרמא בלבד ולכך יתחייב רק בתנאי שיאכל את החסרון. א"כ, נראה שהרא"ש הבין את שיטת הר"ף כתואמת לשיטת הרמ"ה אך הרא"ש עצמו חולק עליו וסובר כרא"ה.

אך, דברי הרא"ש אינם מוכרחים וניתן להסביר ברי"ף גם כדעת הרא"ה.

נשוב לדעת התוס' שפטרו בזה חסר וזה לא נהנה.

הפני יהושע⁶ מסביר בדעת התוספות, שכל עוד החיסרון אינו נזק ישיר, החיוב הוא על ההנאה ותפקיד החיסרון אינו אלא לדאוג שלא תנהג מידת סדום וא"כ די בחיסרון שנעשה ע"י גרמא בעלמא. לפי"ז מובן ספק הגמרא בזה נהנה וזה לא חסר, שהרי אם נחייב יש מקום לומר שקיימת פה מידת סדום כיון שלא חסר.

נראה שתוספות הולכים לשיטתם בדף כא.⁷ שכתבו שמחמת חסרון קטן של שחרוריתא מחייבים על ההנאה כולה.

הדרכי דוד⁸ חולק במקצת על הסברו של הפני יהושע ומסביר שאמנם המחייב הוא ההנאה מכיוון שהחסרון לבד הוא גרמא, אך תפקיד החיסרון הוא לגרום שההנאה תהיה מבעה"ב ולצורך כך די בחיסרון שנעשה ע"י גרמא.

בחידושי ר' חיים מטעלז⁹ חוקר בהסבר התוספות בין הצדדים הללו ומביא כנפק"מ מקרה שבו אין חסרון אך יש קפידא, המותרת על פי ההלכה, מצד בעה"ב.

נפק"מ נוספת תהיה במקרה שזה חסר וזה נהנה אך לא נהנה ממה שהלה חסר אלא נהנה הנאה אחרת. אין מקום לחשוש למידת סדום שהרי חסר אך, החיסרון אינו מקשר את ההנאה לבעה"ב. נרחיב אודות נפק"מ זאת בהמשך.

נראה, שהתוס' והרא"ש נחלקו האם להגדיר את הדר בבית כנהנה אף כשהינו גברא דלא עביד למיגר אך במקרה שודאי לא נהנה כגון נועל בית חברו לכו"ע אינו משלם¹⁰.

וכנגדם הרמ"ה סובר שכיון שהפסיד את חברו משלם אע"פ שלא דר בה.

⁵ סימן ו'

⁶ דף כ. ד"ה בתוספות בד"ה זה

⁷ ד"ה ויהבי

⁸ לעיל הערה 6

⁹ ב"ק בענין זה נהנה וזה לא חסר

¹⁰ עיין בברכת שמואל בחידושי לב"ק סימן י"ד שדן במחלוקת התוס' והרא"ש

ויש להקשות על שיטתו: הרי זה גרמא, וכמו שהקשה הרא"ש?
 הקצות¹¹ מביא את המשנה בב"מ קי"ז. כותבת: 'הבית והעליה של שניים שנפלו,
 אמר בעל העליה לבעל הבית לבנות והוא אינו רוצה לבנות הרי בעל העליה בונה את
 הבית ודר בתוכה עד שיתן לו את יציאותיו. רבי יהודה אומר: אף זה דר בתוך של חברו
 צריך להעלות לו שכר, אלא בעל העליה בונה את הבית ואת העליה ומקרה את העליה
 ויושב בבית עד שיתן לו את יציאותיו'

מבואר שם בעמוד ב' שנחלקו ר' יהודה ורבנן האם חוששים לשחרוריתא.

ר' יהודה חושש לשחרוריתא שתיצור חיסרון אצל בעה"ב ובזה חסר וזה נהנה עליו
 לשלם, לכן בסיפא ר' יהודה מחייב את בעל העליה לבנות גם את העליה כך שלא יהנה
 מחסרון בעה"ב. אך, שואל הקצות, לרמ"ה שדי בחיסרון כדי לחייב תשלום מה הועיל ר'
 יהודה בתקנתו הרי סוף סוף זה חסר ועליו לשלם?

ואין לתרץ שברישא ר' יהודה מחייב את בעל העליה לשלם שכר דירה מלא ובסיפא
 מחייבו רק בחסרון השחרוריתא שהרי דעתו של הרמ"ה¹² היא שלא מגלגלים את
 ההנאה על החיסרון, ואם כן גם ברישא משלם רק את השחרוריתא.

אבל האמת שגם לשיטת הרא"ש קשה, משום שגם אם נניח שהנזק פה הוא גרמא
 הרי סו"ס דר שם ואכל את החיסרון והרי לדעתו כשאוכל את החיסרון משלם אף אם
 לא נהנה?

גם לשיטת התוס' צריך להבין כיון שכל מה שאמר התוס' שפטור בזה חסר וזה לא
 נהנה נכון רק בנזק שנעשה ע"י גרמא, מה שאין כן בשחרוריתא שהיא היזק ישיר יצטרך
 לשלם על השחרוריתא, אף אם לא נהנה, ומדברי ר' יהודה בסיפא משמע שפטור לגמרי?

לגרסת התוס' במשנה¹³, 'ומקרה את העליה ויושב בתוכה פרוש, בעליה', לא קשיא
 מידי שכן בסיפא אין שום חסרון אף לא של שחרוריתא משום שדר בעליה ולא בבית.

ומה שהקשינו על שיטת הרא"ש - בתוספות הרא"ש¹³ על ב"מ מביא את הסיפא, בה
 ר' יהודה מחייב לבנות גם את העליה כדי להפטר מתשלום השחרוריתא, ומקשה הרי
 סו"ס נהנה (לא צריך לעלות או שמונע את השחרוריתא בעליה) וא"כ זה חסר (שחרוריתא)
 וזה נהנה, וישלם? עונה הרא"ש כיון, ששם לא עביד למיגר זוהי הנאה מועטת שלא
 נגלגלה על החסרון, ומלותיו: "לא חשו לחייב לתן שכר", משמע שאת השחרוריתא בכל
 מקרה ישלם וא"כ הרא"ש לשיטתו שחייב על אכילת החיסרון.

וכעת המשנה מבוארת, ברישא שהוא גברא דעביד למיגר נגלגל את כל ההנאה ואילו
 בסיפא שלא עביד למיגר לא ישלם אלא את החסרון המועט שאותו סו"ס אכל.

¹¹ סימן שס"ג ס"ק ד

¹² נמוק"י דף ט. מדפי הרי"ף בד"ה בציבי ותיבנא.

¹³ ד"ה ויושב

לכאורה נראה שקיימת סתירה בדברי הרא"ש שכן שיטת הרא"ש אצלינו היא שאף בזה חסר וזה לא נהנה משלם את מלוא החיסרון, שכר הדירה, ואילו שם בב"מ הרא"ש מחייב לשלם את חסרון השחרוריתא בלבד (ועיין בתוס' הרא"ש בב"מ מהדורת הרב הרש"ר שצ"ח סתירה זו)? אך יש לחלק בין החסרונות, בסוגייתנו מדובר בבית שנועד להשכרה והחיסרון הוא הפסד שכר הדירה, משא"כ בב"מ הבית אינו מיועד להשכרה והחיסרון היחידי הוא חסרון השחרוריתא.

בענין הקושיות על הרמ"ה, מתרץ הקצות: "ונראה דשחרוריתא דאשייתא לא מחייב מדין מזיק כיוון דאם ישכור פועל ללבנו הדרא ללבנוניתא, והוי ליה כמו זורק מטבע לים היכא דאפשר לאהדורי ע"י בר אמוראי דאע"ג דצריך הוצאה אינו אלא גרמא ופטור, אלא היכא דנהנה מתחייב על הנאתו כיוון דגרם לזה חיסרון... דודאי אין בזה משום דין מזיק אלא אם נהנה חייב לשלם מה שנהנה כיוון שזה מיהא חסר ע"י, אבל היכא דלא נהנה אינו חייב בעד שחרוריתא דאין בזה משום מזיק וכמ"ש".

כלומר, על החסרון עצמו אינו מתחייב כיון שאינו אלא גרמא, אך די בזה כדי לחייבו על ההנאה.

הקצות משווה בתשובתו בין המקרה שלנו לבין הזורק מטבע לים שבשניהם פטור כיוון שרק גרם לו לשכור בר אמוראי למשות את המטבע.
על השוואה זו מקשה הנחל"ד¹⁴:

א. הרי המקרה אצלינו דומה למים עכורים ובמים עכורים לא יכול לומר לו הרי שלך לפניך?

ב. הליבון אצלינו אינו דומה לגילוי המטבע אלא ליצירה מחדש?

ג. הרי המקרה פה הוא בכלל של זה נהנה וזה חסר משום שבזמן שבעה"ב חסר את השחרוריתא בעל העליה נהנה מכך שהעליה לא הושחרה?

על שתי השאלות הראשונות נראה להשיב שהקצות לא התכוון להשוות לגמרי את המקרים אלא להראות שהנזק הוא רק גרמא של שכירת פועל, וגם אצלינו לא גרם לו נזק בפועל שהרי הקיר עומד על תילו אלא אם ירצה ללבנו יצטרך לשכור פועל.

כדברינו מצאנו בספר טבעת החושן¹⁵ לרב שיינברג שליט"א - מביא שם את שאלת החזו"א¹⁶ מה זה שונה מטנפו כליו במים¹⁷ שחייב משום מזיק? מתרץ הרב שיינברג

¹⁴ דף כ. ד"ה אלא בחצר דלא קיימא לאגרא

¹⁵ חלק ה' סימן שס"ג

¹⁶ ב"ק סימן י"ג

¹⁷ ב"ק כח.

שליט'א שבשחרוריתא אין שינוי בגוף הבית שלא מאפשר השתמשות בו אבל כתם בבגד מונע השתמשות בבגד ולכן נחשב מזיק.

הוא אשר אמרנו שאין פה נזק ממשי אלא שיש צורך לשכור פועל לבצע מלאכה שזה גרמא.

באחרונים מופיעה תשובה נוספת לשאלות הנחל'יד:

לגבי השאלה הראשונה - הקצות נסמך בתשובתו על התוס'¹⁸ שכתבו שאם הבר אמוראי יכול למשות את המטבע מן המים אף במים עכורים פטור. כלומר המים העכורים אינם סיבה לחייב אלא סימן למצב שאי אפשר להשיב לקדמותו אך לו היה אפשר להשיב לקדמותו היה נפטר, וממילא מיושבת גם השאלה השניה. וכן נראה מדברי הקצות בעצמו¹⁹ שהביא את דעת המרדכי לגבי שף מטבע של חברו שפטור משום שיכול לתנו לצורך שיחזירו לקדמותו (אע"פ שיש צורך במעשה חדש).

לגבי השאלה השלישית נראה לחלק - במקרה הרגיל של הגמרא של זה נהנה וזה חסר ההנאה באה מגוף הדבר שנחסר כלומר מהבית שנחסר נהנה הנאת דירה, ואילו בשאלת הנחל'יד ההנאה היא גרמא, לא הנאה מגוף השחרוריתא שנוצרה בבית אלא הנאה מכך שלא נוצרה שחרוריתא בעליה. ועוד נוסף שכל אותה הנאה שנחסכה לו השחרורית בעליה אינה הנאה כי אם מניעת הפסד והרי זה כמבריה ארי מנכסי חברו, לפי פרשנויות מסוימות.

אך צריך לציין, שכל זה נכון לדרכי דוד שהובא לעיל, בהסבר שיטת התוס', אך לא לדעת הפני". הדרכי דוד הסביר שמטרת החיסרון הינה לגרום שההנאה תהיה מבעה"ב ואילו לדעת הפני" מטרות החיסרון היא למנוע מידת סדום. וא"כ אין זאת מידת סדום לדרוש תשלום עבור ההנאה כיון שסו"ס נוצר חיסרון, אך אין די בחיסרון זה כדי לגרום שההנאה תהיה מבעה"ב כיון שההנאה איננה מהחיסרון.

שוב לשאלה הראשונה על הרמ"ה - מדוע בנועל בית חברו חייב אע"פ שלא דר שם בעוד שבעל עליה שדר בבית פטור משחרוריתא כיון שבנה את העליה, במקרה של בעל העליה זה רק גרמא שצריך לשכור פועל אחר לסייד את הבית ולהחזירו ללובנו, בעוד שבנועל את הבית מונע השתמשות בבית ולכן זהו נזק ישיר וחייב אפילו למאן דלא דאין דינא דגרמי, כדברי הנמוק"י.

ויש להבין את מחלוקתם הקוטבית של הרא"ש והתוס' כנגד הרמ"ה, כיצד לדעת הרא"ש והתוס' נעילת בית חברו הינה גרמא בעוד שלדעת הרמ"ה זהו נזק ישיר?

לאור דברי הקצות מבואר שנחלקו בהגדרת גרמא, וחומריתה של דעה אחת במקרה מסוים הרי היא קולתה במקרה אחר. לדעת הרא"ש והתוס' כל נזק שאינו בגוף הבית הינו גרמא בלבד. הלכך, הנועל בית חברו, אע"פ שמונע השתמשות בבית אין זה נחשב

¹⁸ ב"ק צח. בד"ה עכורים.

¹⁹ סימן שפ"ו ס"ק י.

כנזק בגוף הבית והרי זה גרמא ופטור. ואילו שחרוריתא הינה נזק בגוף הבית ולכך מתחייב לשלם את החיסרון, אף אם לא נהנה.

אך לדברי הרמ"ה הדברים הפוכים, גרמא הוא כל נזק שאינו מונע השתמשות בבית כדוגמת שחרוריתא ולכך פטור, ואילו נזק המונע השתמשות בבית אע"פ שאינו בגוף הבית הינו נזק ישיר ולכן בנועל בית חבירו חייב.

א"כ לפי הסבר זה: לכו"ע, בין לפי התוס' ובין לפי הרא"ש ובין לפי הרמ"ה החיוב הוא על ההנאה, אלא שנחלקו התוס' והרא"ש האם אכילת חסרון מוגדרת כהנאה. ונחלקו הרא"ש והרמ"ה האם נעילת דלת בפני חברו הינה גרמא או היזק ישיר.

אלא שהנחלת דוד, הנזכר לעיל, חולק על חידושו של הקצות וטוען ששחרוריתא איננה גרמא כיוון שהיא היזק הניכר לעין ונעשית בידים. וממילא קמה וגם ניצבה השאלה על הרמ"ה ומתוך הנחל"ד שהרמ"ה יגרוס כגרסת התוס' שדר בעליה ולא בבית ולכן לא נוצר הפסד ולא ישלם כלום.

היוצא מזה שהרמ"ה מחייב על החסרון אף אם לא נהנה, ואילו התוס' והרא"ש מחייבים על ההנאה.

ישנה מחלוקת נוספת בין הרמ"ה לבין התוס' והרא"ש מה הדין כאשר החיסרון קטן, האם ישלם את החיסרון בלבד או שאגב החיסרון נגלגל עליו את כל ההנאה. התוס' בדף כא.²⁰ כותבים: 'יזממת כן חייב לשלם מה שנהנה אע"פ שלא חיסר כ"כ וכן מוכח כולה שמעתין כדאמרינן לעיל משום שחרוריתא דאשייתא'. וכן כתב הרא"ש בסימן ו'.

לעומתם כתב הרמ"ה²¹ - "דהילכתא כרבא אמר רב סחורה... הלכך.... חייב הדר לשלם לבעליו כשעור מה שהפסידו בשחרות הכתלים אבל טפי לא וכדמשמע בסמוך בהאי עובדא דיתמי...".

לפי הסברו של הנחל"ד המחלוקת היא לשיטתם, התוס' והרא"ש שמחייבים על ההנאה יאמרו שמגלגלים את ההנאה על החיסרון, ואילו הרמ"ה שמחייב על החיסרון יחייב את תשלום השחרורית בלבד.

שיטת הרי"ף והרמב"ם:

כתב הרי"ף²²: "אבל בחצר דקיימא לאגרא צריך להעלות לו שכר ואע"ג דלא עביד למיגר דהא חסריה ממונא".

²⁰ ד"ה ויהבי

²¹ מובא בנימוק"י דף ט. מדפי הרי"ף בד"ה ציבי ותיבנא

²² דף ט. מדפיו

יש לדון בדברי הרי"ף: דמחד לא כתב חסר ממון אלא חסריה משמע שהחיוב הוא על כך שאכל את החסרון, כרא"ה, אבל מאידך גם לא הזכיר כלל את דין השחרוריתא²³ וא"כ לא נוכל לטעון בדעתו שמגלגלין את ההנאה.

ומצד שני הרי"ף לא כתב שחייב בנועל ביתו של חברו גם כשלא דר שם וא"כ דעתו של הרי"ף אינה ברורה.

וכן יש לדון בדברי הרמב"ם²⁴ שכתב בצורה דומה: "ואם החצר עשויה לשכר אע"פ שאין דרך זה לשכור צריך להעלות לו שכר שהרי חסרו ממון".

הרא"ש בסימן ו' מביא את הרי"ף וכתבו הרבה מן האחרונים²⁵ שהרא"ש מסבירו ומפרשו. אך הדבר קשה משתי סיבות:

א. לשון הרא"ש שהביא את דעת הרי"ף והוסיף וכתב: "ומיהו כבר הוכחתי שעל החיסרון אין חייב דלא הוי אלא גרמא בעלמא ואי איכא לחיובי מהאי טעמא איכא לחיוביה משום שאכל חסרונו של זה", לא משמע כ"כ כן.

ב. לא מצאנו שהרי"ף הביא את דין השחרוריתא להלכה ומכך משמע שאינו סובר שמגלגלים, ולפי דברינו שהמחלוקות תלויות זו בזו לא יתכן שהרי"ף סובר כרא"ש שפסק במפורש שמגלגלים את ההנאה על השחרוריתא.

אם כנים דברינו אודות קישור הסוגיות נוכל לבאר את דעת הרי"ף ולומר שהרי"ף סבר כרמ"ה שהגורם המחייב הוא החסרון וממילא מובן מדוע לא פסק שמגלגלים הנאה על השחרוריתא.

ויעלוז לבינו שכיוונו לדעת הנודע ביהודה²⁶, שכתב: "אשר לדעתי גם דעת הרמב"ם כן שהרי לא הביא בפ"ג מהלכות גזילה ה"ט כלל הך דינא דשחרוריתא דאשייתא שאמרו שם בגמרא, אלא ודאי שהרמב"ם מפרש שאינו חייב רק לשלם הפסד השחרוריתא"

אולם עדיין יש להבין שכן הרי"ף לא פסק שמשלם גם כשלא דר בבית?

אמנם, במחנ"א²⁷ כתב לבאר דהרי"ף אכן סבירא ליה כרמ"ה שאף שלא דר בבית עליו לשלם, והוכיח דבריו מסוגית השף מטבע חברו והצורם און פרתו שבדומה לנועל ביתו של חברו אין הנזק ניכר בגוף הדבר, ופסקו הרי"ף²⁸ והרמב"ם²⁹ דלא כרבה אלא

²³ דין השחרוריתא כלל לא מופיע ודין אפדנא דיתמי מופיע בסוגריים כך שנראה שהרי"ף לא גרסו.

²⁴ פ"ג מהלכות גזילה ואבידה ה"ט

²⁵ נחל"ד וחידושי הגרש"ש ב"ק דף כ.

²⁶ מהדורא תינינא חשן משפט שאלה כ"ד (בסופה)

²⁷ סימן י"א מהלכות גזילה

²⁸ ב"ק דף לה. מדפיו

²⁹ פ"ז מהלכות חובל ומזיק

שחייב. כלומר, כותב המחנ"א: "כל שנחסר חברו ע"י מעשיו הרי זה חייב מדינא דגרמי ולפי זה הוא הדין כשנועל ביתו של חברו ואינו מניחו להשכיר..."

אך דבריו אינם מובנים דא"כ הו"ל להרי"ף לחזש ולפסוק אצלנו שחייב לשלם אף כשלא דר בבית. אלא נראה להפריד בין הדביקים דבהשף מטבע וצורם און הפרה סו"ס אעי"פ שלא חיסר את גוף הדבר זה נכון מבחינת השווי אך מבחינת המציאות החפץ חסר וניזוק משא"כ אצלנו בנועל בית חברו לא עשה מעשה בגוף הבית.

ולכן נראה לומר שלגבי נועל בית חברו בפניו ולא דר בו מסכים הרי"ף שזו גרמא כיוון שסו"ס לא עשה מעשה בגוף הבית. וכך גם כותב ר' חיים מטעלו³⁰:

"דבגירש חברו מביתו ונעל דלת בפניו הוי רק גרמא בעלמא ופטור משום דלא עביד שום מעשה בבית עצמו רק דמונע מהבעלים להיכנס לשם והוי זה ענין שמחוץ לבית ולכן הוי רק גרמא בעלמא מה שאין כן היכא דהוא דר ומשתמש בבית עצמו וע"י זה מזיק הוא לבעלים שמפסידים הם את שכר הדירה שיכלו לקבל מהאחרים, זה הוי מזיק גמור וחייב"³¹.

וכך נראה שהבין גם הרשב"א³² שמביא ראייה לשיטת התוס' כנגד הרי"ף: "ועוד נראה לי ראייה ממה ששינונו בפרק הבית והעליה ר' יהודה אומר אף זה מעלה לו שכר, ואוקימנא טעמא התם משום דזה נהנה וזה חסר משום דאיכא שחרוריתא דאשייתא, ואילו סיפא קתני אלא עליון בונה הבית והעליה על גביו ויורד ודר למטה, כלומר דמעתה אינו נהנה, ואם איתא כי לא נהנה מאי הוי מ"מ בעה"ב חסר דהא איכא שחרוריתא דאשייתא". ולכאורה מה ראייה היא זו, הרי ניתן לדחות את הראייה ולהסביר כרא"ש שברישא משלם הכל כיון שמגלגלים על החסרון את ההנאה ובסיפא משלם רק את השחרוריתא, כיוון שלא נהנה שכן בנה את העליה. מכאן, שהרשב"א הבין ברי"ף שהמחייב הוא החסרון ולא ההנאה, וא"כ גם ברישא משלם את חסרון השחרוריתא בלבד. ואמנם, האחרונים, כנחל"ד, שהבינו שהרא"ש מסביר את דברי הרי"ף, ואינו חולק עליו, דוחים את ראיית הרשב"א כאמור³³.

ובשו"ע³⁴ פסק המחבר: "ואם החצר עשויה לשכור אעי"פ שאין דרך זה לשכור צריך להעלות לו שכר, שהרי חיסרו ממון". ומוסיף הרמ"א: "מיהו אם לא היה דר בו אלא שגזלו ממנו פטור לשלם השכירות".

אם כן המחבר והרמ"א פסקו כרי"ף.

³⁰ לעיל הערה 8

³¹ וכן בחידושי ר' אריה לייב סימן ס"ט אות ב'

³² ב"ק כ. ד"ה אלא בחצר דלא קיימא לאגרא וגברא דעביד למיגר

³³ תשובות לשאלה זו מופיעות בשו"ת הרדב"ז סימן כ"ג ובשער המלך הלכות גזילה פ"ג ה"ט בשם

מוהר"ש יונה.

³⁴ חו"מ סימן שס"ג ס"ו

ובסעיף ז': 'יש אומרים דכשאין החצר עומד לשכר דאמרינן דאינו צריך להעלות לו שכר אם חסרו אפילו דבר מועט כגון שהיה בית חדש וזה חסרו במה שהשחירו אע"פ שאין הפסד אותה שחרורית אלא מועט ע"י מגלגלים עליו כל השכר כפי מה שנהנה" מבואר שהמחבר הסביר את הרי"ף כשיטת הרא"ש (כהסברו של הנחל"ד). ומוסיף הרמ"א בשם רבינו ירוחם: "וא"כ אם אין דרך זה לשכור פטור דהא לא נהנה ויש חולקים". וכתב הסמ"ע³⁵ בהסבר הדעה שפוטרת, שאם אין דרך זה לשכור פטור משכר דירה אך חייב בשחרוריתא. אבל דבריו מוקשים שכן לא מובן מי הם אלו החולקים ומחייבים אף שכר דירה, וכך נשאר הנחל"ד בצ"ע.

ואילו בגר"א³⁶ הסביר שהגהת הרמ"א הינה מחלוקת תוס' והרי"ף. הדעה המחייבת תשלום הינה דעת הרי"ף המחייב תשלום עבור השחרוריתא בלבד ובמשנה בב"מ שמשמע מדברי ר' יהודה שכאשר בנה את העליה פטור מתשלום הכוונה היא לתשלום שכר הדירה כולו. שוב, דבריו של הגר"א כדעות המסבירות שהרא"ש מסביר את דעת הרי"ף כלומר כאשר החיסרון נעשה ע"י גרמא יתחייב רק כאשר אכל את החיסרון אך על החיסרון לבד פטור. וכאשר החיסרון אינו גרמא אף אם החיסרון קטן נגלגל עליו את כל ההנאה ולכן כאשר לא בנה את העליה ונהנה מכך שדר בבית ישלם את שכר הדירה במלואו אך אם בנה גם את העליה ישלם רק את השחרוריתא.

נקודה מחשבתית/ מוסרית

המשנה באבות³⁷ כותבת: 'ארבע מידות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך, זו מידה בינונית ויש אומרים זו מידת סדום'.

ויש להבין במה נחלקו הדעות במשנה ועוד מדוע נקראת מידה זו מדת סדום הרי זהו דבר לגיטימי שכל אחד ישמור על רכושו, הרי אינו רשע שחושק ותאב בממון חברו? אם נשים לב במשנה מופיע עוד פעם "שלך שלך" רק ששם בעל המידה קרוי חסיד, מה ההבדל?

ההבדל הוא מה נמצא בצד השני, בחסיד הצד השני הוא שלי שלך אבל פה הצד השני הוא שלי שלי. וכאן חלוקות הדעות במשנה,

התנא הראשון סובר כי מידה זו שלך שלך הינה מידה חיובית שכן אינו רוצה לקחת משל חברו אך בצד השני ישנה מידה רעה שלי שלי, אינו חפץ להעניק ולגמול חסד. א"כ

³⁵ אות יט

³⁶ אות כ"א

³⁷ פרק חמישי

מידה זו 'חציה ממידת החסיד וחציה ממידת הרשע ובא זה ותיקן את זה והרי הם ממוזגים זו בזו ולכן קראם מידה בינונית"³⁸.

אך היש אומרים סוברים, מסביר המהר"ל, כי אין זו סברא כ"כ ויותר יש לומר שהכל מידה אחת וא"כ מה שהביאו למידה ששלך שלך אינו רצון שלא לקחת משל החבר אלא אדרבא לו יכל היה מוסיף ששלך שלי ולא רק שלי שלי, אבל יודע שיאן הדבר אפשרי ולכן ישמור לפחות על שלו לבל יתן לאחר ובל יהנה אחר ממנו, ע"י שיאמר כי גם שלך שלך. ומידה זו ודאי גרועה היא "שכן היא מצמיתה מלב האדם ומן הדעות הקובעות את דרכו, את עקרון החסד. וללא אהבה וחסד יהיה האדם מרוקן מיחוסו האלוקי, ובכך תחטיא גם האנושות כולה את היעוד שהוצב לה"³⁹.

הנביא יחזקאל⁴⁰ מודיע לישראל את חטאתם שנדמו לסדום בחטאיהם וכותב: "הנה זה היה עוון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלוות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה".

מסביר המלבי"ם שם: 'ולא מפני שלא היה להם שלום שאז יעצרו אוצרות בר ולחם ליום קרב ומלחמה וימי מצור כי "שלוות השקט היה לה" ובכל זאת "יד עני ואביון לא החזיקה" מפני שהיו להם נימוסים רעים ומשפטים בל יחיו בהם שהיה הנימוס אצלם שלא להיטיב עם דל וחסר לחם".

אולי לפעמים יש זמנים שזה מוצדק לחסוך אבל אצל סדום אלו היו החוקים הרגילים גם בעת שלום. איך מגיעים לכזה מצב אבסורדי שגם הרגש הטבעי לא מתעורר לחוס ולחמול?

אברהם אבינו מסביר לאבימלך⁴¹ 'כי אמרתי רק אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי". מסביר המלבי"ם: 'הודיע לו שגם אם נראה איש או עם שהוא פילוסוף גדול וחכם לו נימוסים ישרים, והרגיל את עצמו במידות טובות ע"פ עצת שיכלו והוא עושה משפט וצדקה הכל ע"פ עצת שיכלו, וכל זאת לא נוכל לבטוח על האיש ההוא או העם ההוא, שבעת תסיתהו תאותו לעשות רע שתמיד יגבר שיכלו על תאותו, כי בהפך עת תבער בו אש תאותו אל אשת חן או הון רעהו באין רואה, אז גם שיכלו ילך שולל לרצוח ולנאוף ולעשות כל רע, רק כח אחד נמצא בנפש האדם אשר בו נוכל לבטוח שלא נחטא, והיא מידת היראה השתולה בנפש, שממנה יסתעף סעיף אחד שהיא יראת אלוקים, עת תמלא הנפש מיראת אלוקים המשקיף על נגלהו ונסתריו והצופה את כל מעשיו, אז גם עת יגבר עליו יצרו יירא ויבוש מהמלך הגדול הרואה את כל מעשיו ויזהר מעשות רע וכמו שכתוב: "יראת ה' מוסר חכמה", "יראת ה' ראשית דעת"..."

³⁸ מדרש שמואל על פרקי אבות

³⁹ רש"י הירש על פרקי אבות

⁴⁰ פרק ט"ז פסוק מ"ט

⁴¹ בראשית כ', י"א

וכבר כתב בהקדמה למסילת ישרים: "...הן יראת ה' היא חכמה. ואמרו רז"ל הן - "אחת", שכן בלשון יונוי קורין ל"אחת" - הן. הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה, וודאי שהן נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת ולא על צד הדימיון והסברה הכוזבת, כ"ש לקנות אותם ולהשיגם..."

א"כ החכמה העיקרית היא יראת ה' וצריך לקבוע עיון גדול בעניינים אלו של מוסר ואמונה, של ידיעת ה'. חשוב אמנם לכתוב "חבורעס" ולהתעסק בלימוד הגמרא בעיון אך העיקר והתכלית היא להגיע לדבקות בו יתברך (לאו דווקא עיקר מבחינת הקדשת הזמן אלא מבחינת החשיבה וסדר החשיבות)⁴².

העיקר הוא שנגיע ליראת ה' ואל לנו לשקוע ולהתיגע ב"חקירות אשר לא נתחיבנו בס, ופילפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם, ודינים אשר אינם שיכים לנו, ומה שחיבים אנו לבוראינו חובה רבה נעזבהו להרגל ונניחהו למצוות אנשים מלומדה?"⁴³

וכן כתב הרמב"ם בסיימו את המורה נבוכים: "והוא שלא יסתפק בפסוק זה בביאור הנעלה שבתכליות שהיא השגתו יתעלה בלבד, כי אילו היתה זו מטרתו היה אומר: "כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי" ויפסיק הדיבור, או היה אומר השכל וידוע אותי כי אני אחד... וביאר לנו בפסוק זה כי אותם המעשים אשר חובה לדעת אותם ולהתדמות בהם הם חסד ומשפט וצדקה.

יה'ד שבאמת ננצל את שהותינו בישיבה גם להעמקה בלימוד הגמרא אך גם ובעיקר לקניית ובניית היראת שמיים והמידות וכך נדבק בבוראינו ובמידותיו.

---

⁴² עיין באגרת ט' של הרב קוק

⁴³ הקדמת המסילת ישרים